

บทที่ 5

อภิปราย และสรุปผลการศึกษา

เนื้อหาในบทนี้เป็นการศึกษาอภิปรายผลการศึกษาเพื่อนำไปสู่บทสรุปและการตอบคำถามวิจัย และพิสูจน์สมมติฐาน พร้อมกับข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

1. อภิปรายผลการศึกษา

- 1.1 ปรากฏการณ์การย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น
- 1.2 ลักษณะหมู่บ้านที่ปรากฏเกษตรกรที่พบการย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน
- 1.3 ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน
- 1.4 กิจกรรมการย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านของเกษตรกร
- 1.5 การเปลี่ยนแปลงที่อยู่ของเกษตรกรหลังจากย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน
- 1.6 สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน
- 1.7 ข้อแตกต่างระหว่างเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านกับเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

2. สรุปผลการศึกษา

3. แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
4. สิ่งที่ค้นพบ
5. ข้อเสนอแนะ

1. อภิปรายผลการศึกษา

1.1 ปรากฏการณ์การย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น

การออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านปรากฏขึ้นและมีมาตั้งแต่อดีต แต่เป็นลักษณะการออกมาอยู่ชั่วคราว หรือบางช่วงฤดูกาลเท่านั้น (small-permanence or semi-permanence) (Dixon. 1978) การออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านในลักษณะดังกล่าวเกษตรกรอาศัยหลับนอนที่เตียงนา เนื่องจากเตียงนานั้นเป็นแหล่งพักอาศัยของเกษตรกรในช่วงฤดูกาลทำนา ซึ่งส่วนใหญ่พักในช่วงกลางวัน และเกษตรกรบางรายก็อาจนอนค้างคืนที่เตียงนา (วิโรฒ, 2538) แต่สำหรับปรากฏการณ์ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านของเกษตรกรอย่างถาวรและกึ่งถาวรนี้เป็นปรากฏการณ์ที่แตกต่างออกไป เมื่อพิจารณาจากความหมายของการย้ายถิ่นฐานที่ว่าเป็น การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยจากที่แห่งหนึ่ง ไปอยู่ที่ใหม่ ซึ่งอาจจะอยู่ใกล้หรือไกล ภายในท้องถิ่นเดียวกัน หรือต่างท้องถิ่นออกไปก็ได้ แต่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ชีวิตไปจากเดิม และกลุ่มสังคมหรือชุมชนใหม่โดยอาศัยในที่อยู่ใหม่เป็นระยะที่นานกว่า 3 เดือนขึ้นไป (ประยุกต์จาก Kosinski And Elahi. 1985, Robin. 1979, วิทยาลัยประชากรศาสตร์. 2552) เมื่อพิจารณาจากความหมายดังกล่าวพบว่ามืองค์ประกอบหลักอยู่ 4 ด้านคือ พื้นที่อยู่อาศัย เวลาการพักอาศัย สังคมและชุมชน และวิถีชีวิต ซึ่งจากผลการศึกษาองค์ประกอบด้านพื้นที่อยู่อาศัยของเกษตรกรพบว่าการเปลี่ยนแปลงพื้นที่อยู่อาศัยจากภายในหมู่บ้าน ไปอาศัยอยู่พื้นที่ทำกินบริเวณนอก

หมู่บ้าน เวลาการพักอาศัยจากคำจำกัดความการย้ายถิ่นคืออาศัยในที่อยู่ใหม่มากกว่า 3 เดือนเป็นต้นไป พบว่าเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านเป็นการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องกันมากกว่า 3 เดือน สังคมและชุมชนจากการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน ไม่ได้มีการขยายสังคมและชุมชน แต่ยังคงอยู่ภายในสังคมและชุมชนเก่า พร้อมทั้งไม่ได้ตัดขาดการติดต่อกับชุมชนดังกล่าว ยังคงไปมาหาสู่กันเป็นประจำ รวมถึงการให้ความช่วยเหลืองานบุญหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และวิถีชีวิตเกษตรกรไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตไปจากเดิมหากแต่มีการปรับกิจกรรมการอยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่อยู่อาศัยของตนเองเท่านั้น

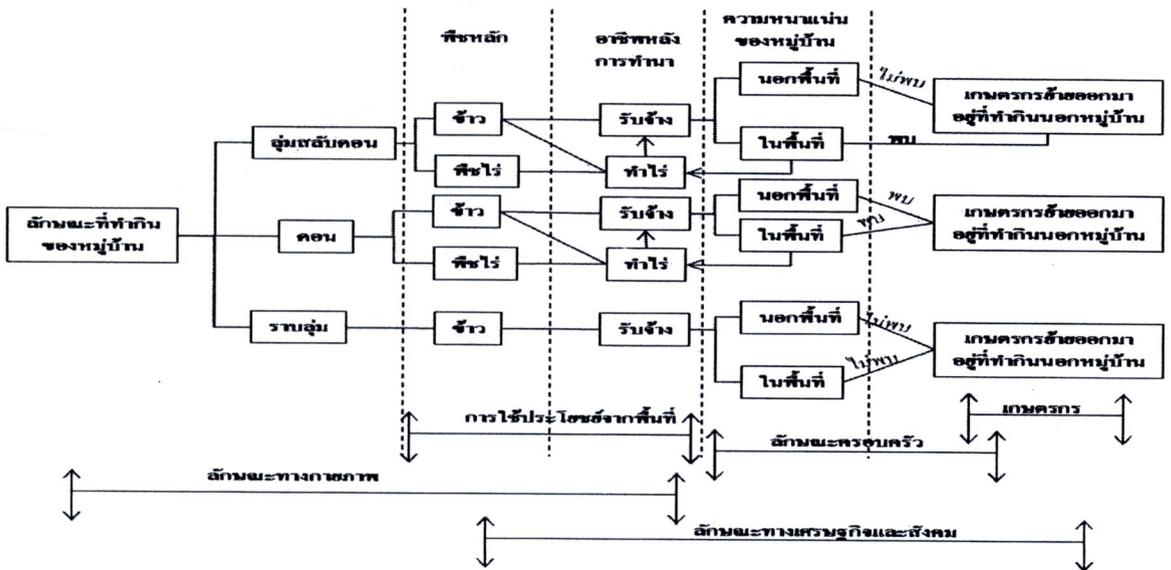
เมื่อนำมาพิจารณาถึงระดับการย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านพบว่าอยู่ในระดับหน่วยท้องถิ่น (Local level migration) ซึ่งเป็นการเคลื่อนย้าย (Moving) ภายในระดับเขตภายในท้องถิ่นเดียวกัน ซึ่งปรากฏการณ์นี้ไม่เข้าเกณฑ์การย้ายถิ่น หรือแนวคิดการตัดสินใจย้ายถิ่นระดับจุลภาค (Micro level decision-making framework) นอกจากนี้เมื่อนำเอาแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Mobility) ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมของคน หรือองค์รวมมาเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้พบว่าเกษตรกรมีการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัย แต่ยังคงอยู่ในพื้นที่ทำกินของหมู่บ้าน และเกษตรกรไม่ได้เปลี่ยนกิจกรรมไปทั้งหมดแต่มีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมบางประการเพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นอยู่ของเกษตรกร ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ย้ายออกไปอยู่อาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านนี้ไม่ใช่การย้ายถิ่นฐาน หรือปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคม แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ซึ่งไม่เข้าข่ายในแนวคิด หรือทฤษฎีใดๆ ทั้งสิ้น และปรากฏการณ์นี้อาจเรียกว่าการย้ายถิ่นขนาดเล็ก (Micro migration) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่

1.2 ลักษณะหมู่บ้านที่ปรากฏเกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

จากกระบวนการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ดำเนินการศึกษาหลายขั้นตอนทั้งจากภายในห้องปฏิบัติการที่พิจารณาจากระดับความหนาแน่นภายในหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์กับจำนวนของเกษตรกรที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านเพื่อดำเนินการศึกษาเมื่อลงไปศึกษาภาคสนามพบว่าปัจจัยอีกประการหนึ่งคือสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geography) พบว่าลักษณะพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านเนื่องจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ทำกินมีความสัมพันธ์กับการปลูกพืช หากหมู่บ้านมีพื้นที่ทำกินเป็นที่ลุ่มเกษตรกรก็จะทำนาปลูกข้าว (ธวัช, 2532) ซึ่งเกษตรกรจะไม่สามารถออกมาอาศัยอยู่ได้เนื่องจากในระหว่างฤดูกาลทำนาก็จะท่วมขัง เหตุผลดังกล่าวนี้เป็นประเด็นที่ตรงกันกับปัจจัยลักษณะการอยู่อาศัยของ Robinson (1972) ที่กล่าวถึงการตั้งบ้านหรือสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์จะเลือกพื้นที่ที่น้ำไม่ท่วม (dry land) ซึ่งลักษณะดังกล่าวสัมพันธ์กับประเด็นความสะดวกในการเดินทางและความปลอดภัยจากสัตว์มีพิษ นอกจากนี้หมู่บ้านที่มีที่ทำกินเป็นที่นาเกษตรกรส่วนใหญ่ภายในหมู่บ้านมีที่ทำกิน (ที่นา) ขนาดเล็ก (ระหว่าง 3 – 5 ไร่) เพราะการจับจองพื้นที่ทำกินไม่สามารถขยายพื้นที่ออกไปได้อีก ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีปรากฏในรายงานของ Dixon (1978) ซึ่งต่างจากหมู่บ้านที่มีที่ทำกินเป็นที่ลุ่มสลัดกับที่ดอนหรือที่ทำกินที่มีบริเวณน้ำไม่ท่วมจะพบการย้ายของเกษตรกรออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน ทั้งนี้ในพื้นที่ลักษณะดังกล่าวเกษตรกรสามารถสร้างที่พักอาศัยได้ อีกทั้งเกษตรกรที่มีที่ทำกินขนาดใหญ่เนื่องจากในอดีตเกษตรกรได้ทำการบุกเบิกพื้นที่ทำกินให้กว้างขึ้นเพื่อทำการปลูกพืชเศรษฐกิจ นอกจากนี้ลักษณะของเส้นทางการคมนาคมภายในหมู่บ้านที่มีที่ทำกินอยู่ที่สูงจะสะดวกกว่าหมู่บ้านที่มี

ที่ทำกินบริเวณรอบลุ่ม อย่างไรก็ตามลักษณะของหมู่บ้านนั้นยังเชื่อมโยงกับมิติด้านต่างๆ เช่น มิติด้านการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจและสังคม มิติด้านประชากร และทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

กล่าวคือลักษณะทางกายภาพหมู่บ้านได้แก่ ที่ลุ่มสลับดอน ที่ดอน และรอบลุ่มนั้นเป็นตัวกำหนดการปลูกพืชของเกษตรกรเป็นหลักเช่นที่ลุ่มสลับดอน หรือที่ดอนจะพบการปลูกพืชไร่ ส่วนที่ราบลุ่มเกษตรกรทำนาเป็นหลัก เมื่อเสร็จจากฤดูกาลทำนาแล้วเกษตรกรที่มีที่ดอนจะทำไร่ ส่วนเกษตรกรที่ไม่มีไร่จะออกไปรับจ้างทั้งนอกและในหมู่บ้าน ซึ่งการเคลื่อนย้ายของประชากรนั้นก็สัมพันธ์กับความหนาแน่นของหมู่บ้านซึ่งจากการศึกษาค้นพบว่าหมู่บ้านที่มีการออกไปรับจ้างนอกชุมชนน้อย และเป็นหมู่บ้านที่มีกิจกรรมการปลูกพืชที่หลากหลายและทำได้ตลอดปีนั้นพบการย้ายออกไปอยู่นอกหมู่บ้าน ส่วนหมู่บ้านที่มีเฉพาะที่นาไม่พบเกษตรกรย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านซึ่งลักษณะหมู่บ้านแสดงสรุปได้ดังภาพที่5-1

ภาพที่5-1 แสดงลักษณะของหมู่บ้านที่พบว่ามีการปลูกพืชไร่และไม่ออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

1.3 ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

สำหรับปรากฏการณ์การย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านแบบถาวรและกึ่งถาวรที่ดีว่าเป็นการย้ายถิ่นขนาดย่อม จากผลการศึกษาครั้งนี้พบว่าสามารถพิจารณาแบ่งออกได้เป็นปัจจัยภายนอก (External Factors) คือ ระดับที่อยู่นอกเหนือการควบคุมจากหมู่บ้านที่เอื้อประโยชน์ (Support) ให้เกษตรกรย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน และปัจจัยภายใน (Internal Factors) ซึ่งแยกเป็น 2 ระดับคือ ระดับชุมชน ระดับครอบครัวและความต้องการของเกษตรกร ซึ่งระดับต่างๆ นั้นมีทั้งแรงดึงดูด (pull) และผลักดัน (push) ของเกษตรกรที่ได้ทำการศึกษา

ปัจจัยภายนอก

เป็นปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของหมู่บ้านและชุมชน ซึ่งเป็นภาพของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดทั่วไปของภูมิภาค ทั้งนี้เป็นส่วนที่เอื้อประโยชน์ (Support) ให้เกษตรกรสามารถย้ายออกมา

อาศัยอยู่นอกหมู่บ้านได้ จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าทั้งหมด 4 ด้านคือ ด้านนโยบาย ด้านความปลอดภัยและสาธารณสุข ด้านเทคโนโลยีขนส่งและสื่อสาร และด้านการเปลี่ยนแปลงสังคมภาพใหญ่

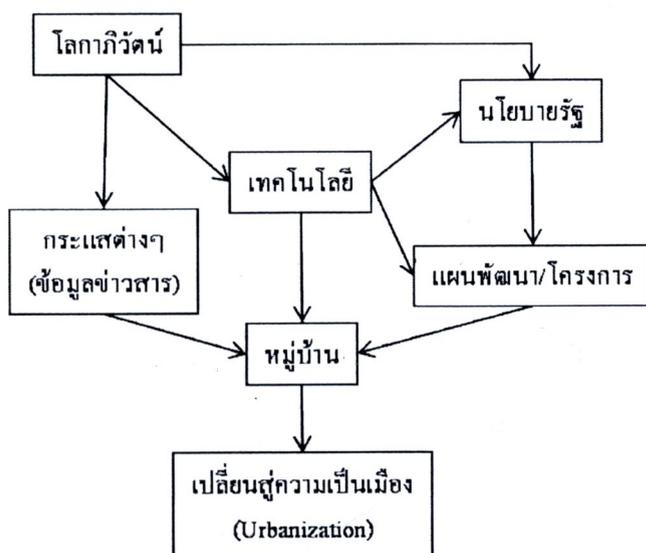
ด้านนโยบาย อาจกล่าวได้ว่ารัฐได้ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการเอื้อประโยชน์ให้เกษตรกรย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน โดยเริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 รัฐได้มีแนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคือ ถนน น้ำ และไฟฟ้าให้กระจายอย่างทั่วถึง และโครงการเกษตรแบบผสมผสานในปี พ.ศ. 2528 (ณรงค์ และคณะ, 2528) ได้เอื้อให้เกษตรกรสามารถย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินได้ แต่ ณ เวลานั้นกิจกรรมเหล่านี้ยังไม่ปรากฏขึ้นมา สาเหตุหนึ่งอาจเนื่องมาจากโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ยังกระจายไม่ทั่วถึงที่ทำกินของเกษตรกร อีกทั้งยังกระจุกตัวอยู่ในเฉพาะหมู่บ้าน จนถึงปัจจุบันโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้โดยเฉพาะถนน มีการขยายออกไปสู่ที่ทำกินมากขึ้น และสะดวกขึ้น ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้เกษตรกรสามารถออกไปอยู่ในพื้นที่ทำกินของตนเองได้

ด้านความปลอดภัยและสาธารณสุข สามารถแยกออกได้เป็น 2 ประเด็นหลักคือ ประเด็นความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากปัจจุบันรัฐได้กวัดจั้นและปราบปรามเรื่องโจรผู้ร้ายเรื่อยมา ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกถึงความปลอดภัยมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา และอีกประเด็นคือด้านสาธารณสุข รัฐได้ให้ความสำคัญด้านสาธารณสุขที่ลงไปถึงชุมชน ส่งผลให้เกษตรกรรู้สึกปลอดภัยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริการรถฉุกเฉินของสำนักงานอนามัยประจำตำบล และรถบริการฉุกเฉินขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเอื้อให้เกษตรกรสามารถออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านได้ เห็นได้ว่าแม้ว่าเกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านได้ด้วยสาเหตุจากการการขาดแคลน และ/หรือทดแทนโดยโครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี และบริการทางภาครัฐ

ด้านเทคโนโลยีขนส่งและสื่อสาร สำหรับเทคโนโลยีการขนส่งหรือการเดินทางไม่ว่าจะเป็นมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ รถไลนาเดินทาง ล้วนเป็นเทคโนโลยีที่เอื้อให้เกษตรกรย้ายมาอยู่ที่ทำกินเนื่องจากการไปมาระหว่างหมู่บ้านกับที่ทำกินมีความสะดวกและรวดเร็วขึ้น รวมถึงโดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีการสื่อสาร เช่น โทรศัพท์มือถือ

ด้านการเปลี่ยนแปลงในสังคมภาพใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการปรับเปลี่ยนจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น (*Urbanization*) ซึ่งเป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องจากระบบของ*โลกาภิวัตน์* (*Globalization*) ซึ่งนำพากระแสค่านิยมใหม่ๆ เข้ามาสู่ชุมชนได้อย่างรวดเร็ว อาทิ การปรับเปลี่ยนลักษณะของบ้านเรือนเพื่อให้ใช้ประโยชน์เฉพาะการอยู่อาศัยมากขึ้น หรือการอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองใหญ่ แม้กระทั่งกระแสการเลี้ยงวัวแพะ ล้วนเกิดจากการปรับตัวเพื่อให้รับกับกระแสภายนอกแทบทั้งสิ้น

จากปัจจัยภายนอกที่ปรากฏภายในการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐ นโยบายของรัฐ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก และพัฒนาการของเทคโนโลยีล้วนแต่เป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน/หมู่บ้าน (แสดงได้ดังภาพที่ 5-2) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นส่วนที่เอื้อให้เกษตรกรสามารถออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

ภาพที่5-2 ปัจจัยภายนอกที่มีผลเอื้อต่อการย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในเป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอยู่แล้ว และเกิดการพัฒนหรือเปลี่ยนแปลงขึ้น (Origin and Development or Changing) ภายในชุมชนระดับต่างๆ คือ ระดับชุมชน/หมู่บ้าน ระดับครัวเรือนและความต้องการของเกษตรกร โดยแต่ละระดับนั้นสามารถส่งผลให้เกิดการดึงดูดหรือผลักดันให้เกษตรกรย้ายออกไปอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านได้ทั้งสิ้น

ระดับชุมชน/หมู่บ้าน

แรงดึงดูด

พื้นที่ทำกิน คือ ลักษณะพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านที่พบเกษตรกรย้ายออกไปอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน พบว่ามีพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นที่ลุ่มสลับกับที่ดอน หรือพื้นที่ดอน สามารถสร้างที่พักอาศัยได้ รวมถึงมีแหล่งน้ำ หรือมีน้ำใต้ดินให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเพียงพอตลอดปี เนื่องจากมีผลต่อการดำเนินกิจกรรมภายในฟาร์มด้วย นอกจากนี้ยังเป็นในเรื่องระยะทางไปมาระหว่างที่ทำกินไม่ไกลจากแหล่งชุมชนมากนัก (ไม่เกิน 5 กิโลเมตร) อยู่ในวิสัยที่สามารถเดิน หรือขับรถมอเตอร์ไซด์ไปมาได้

เศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพ เกษตรกรประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลักสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมได้ตลอดปีในพื้นที่ทำกิน

แหล่งน้ำ คือ แหล่งน้ำธรรมชาติ หรือแหล่งน้ำใต้ดิน ที่สามารถเอื้อให้เกษตรกรสามารถใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภคได้ตลอดปี

ถนน จากหมู่บ้านไปสู่ที่ดินทำกินของเกษตรกรเนื่องจากสะดวกต่อการเดินทาง และสะดวกปลอดภัยต่อการอยู่อาศัยของเกษตรกร

ไฟฟ้า จากผลการศึกษาพบว่า มีจำนวนเกษตรกรที่มีไฟฟ้าใช้เพียงร้อยละ 21 จากจำนวนเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านที่ศึกษาทั้งหมด ไฟฟ้านับว่าเป็นสิ่งที่ดึงดูดเกษตรกรเป็นอย่างมาก เนื่องจากพบว่าเกษตรกรมีกิจกรรมหลายอย่างเกิดขึ้นภายในที่ทำกินเมื่อมีไฟฟ้าใช้

แรงผลักดัน

ประชากร จากผลการศึกษาพบว่าสิ่งหนึ่งที่ผลักดันให้เกษตรกรย้ายออกไปอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านเนื่องจากจำนวนประชากรภายในหมู่บ้านที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนี้มีผลโดยตรงต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนบ้านเรือนภายในชุมชนด้วย

บ้านเรือนที่หนาแน่น จากผลการศึกษาพบว่าความหนาแน่นของบ้านเรือนมีผลต่อการย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านที่มีความหนาแน่นมากจะมีเกษตรกรย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน ส่วนหมู่บ้านที่ไม่หนาแน่นอาจพบเกษตรกรย้ายออกมาอยู่นอกหมู่บ้านด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ความหนาแน่นนั้นมีความสัมพันธ์ต่อบริจายอื่นๆที่ไปมีผลต่อการตัดสินใจย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านของเกษตรกร

มลภาวะทางเสียง เกิดจากบ้านเรือนที่อยู่ติดกัน เสียงจากข้างบ้าน ทะเลาะกัน เสียงจากโทรทัศน์ วิทยุ มอเตอร์ไซค์ หรืองานรื่นเริงต่างๆ

กฎระเบียบหรือมารยาททางสังคม ซึ่งในการศึกษารั้งนี้พบว่ามียหลายประการ เช่น บางพื้นที่มีข้อบังคับในการเลี้ยงสัตว์ อาทิ บางชุมชนมีระเบียบว่าหากสัตว์เลี้ยงถ่ายมูลบนถนนในหมู่บ้าน เจ้าของต้องเก็บทำความสะอาด หรือ หากสัตว์เลี้ยงไปทำลายข้าวของของคนในหมู่บ้าน เจ้าของสัตว์เลี้ยงต้องชดใช้ เป็นต้น หรือระเบียบที่วারণชนวัวภายในหมู่บ้านเจ้าของวัวต้องเป็นผู้รับผิดชอบทุกประการ โดยเฉพาะในกรณีเกษตรกรบางรายที่เลี้ยงวัว (แพะชัน) ที่ต้องนำวัวข้ามถนนเข้าออกหมู่บ้านทุกวัน เกษตรกรกลัวว่าอาจพลาดโคนรถชนจึงนำออกมาเลี้ยงนอกหมู่บ้าน

ความปลอดภัย เกษตรกรเมื่อทำการดำเนินกิจกรรมที่สร้างรายได้เช่นการปลูกผัก เลี้ยงปลา และเลี้ยงวัว เกษตรกรเมื่อดำเนินการในพื้นที่ทำกินก็กังวลว่าสิ่งเหล่านั้นจะถูกลักขโมยเนื่องจากมีมูลค่าที่สูงจึงทำให้เกษตรกรย้ายออกมาอยู่เฝ้า

ระดับครัวเรือน

แรงดึงดูด

ที่ทำกิน ลักษณะที่ทำกินของเกษตรกรที่เอื้อต่อการอยู่อาศัยคืออยู่ที่น้ำไม่ท่วมถึง อยู่ไกลจากหมู่บ้าน มีเส้นทางคมนาคมไปมาได้สะดวก มีน้ำใช้ตลอดปี และมีบริเวณกว้างสามารถทำกินคือ ปลูกข้าว ปลูกพืชเศรษฐกิจ ปลูกของที่ใช้บริโภคในครัวเรือนได้ นอกจากนี้ที่ทำกินของเกษตรกรที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านมักไม่มีเสียงรบกวน และมีอากาศดีกว่าในหมู่บ้าน

น้ำที่ใช้ทำการเกษตรภายในพื้นที่ พบว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน เนื่องจากเกษตรกรสามารถดำเนินกิจกรรมทางด้านเกษตรได้อย่างเต็มรูปแบบไม่ว่าปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ จากผลการศึกษาพบว่ากิจกรรมที่เกษตรกรดำเนินการอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว นั้นจำเป็นต้องพึ่งพาการใช้น้ำแทบทั้งสิ้น และพบว่าทุกฟาร์มมีบ่อน้ำเพื่อใช้สำหรับการเกษตร

การทำกิจกรรมด้านการเกษตร/การเลี้ยงสัตว์ จากผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านเพื่อต้องการทำการเกษตรในรูปแบบ (Integrated) ที่มีการจัดการอย่างประณีต (Intensive) มากขึ้น และเกษตรกรสามารถเลี้ยงสัตว์ได้อย่างเต็มที่ อาทิ ไก่พื้นเมืองและโค

จากการศึกษาคั้งนี้พบว่า โค (แพะชั้น) เป็นแรงดึงดูดที่สำคัญที่ทำให้เกษตรกรร้อยละ 16 (5 ราย) ย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

แรงผลักดัน

คนภายในบ้านเรือน/ลูกแยกครอบครัว จากผลการศึกษาพบว่าแรงผลักดันของสมาชิกในครัวเรือนคือ เมื่อลูกสาวหรือลูกชายแยกครอบครัว เกษตรกรต้องยกบ้านหลังเดิม (ภายในหมู่บ้าน) ให้เป็นมรดกแก่ลูก จึงต้องย้ายออกมาอยู่ที่ทำกิน และอีกกรณีหนึ่งคือ เกษตรกรซึ่งมีอายุมาก (ชรา) และมีหลานอยู่ในช่วงวัยรุ่น (โดยเฉพาะผู้ชาย) ชอบเปิดเพลงเสียงดังรบกวนอารมณ์จึงตัดสินใจย้ายออกมาอยู่นอกหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรต้องการเลี้ยงวัว แต่ลูกหลานไม่ให้เลี้ยงภายในบ้าน (ในหมู่บ้าน) เพราะมีกลิ่นเหม็นและสกปรก เกษตรกรจึงนำออกมาเลี้ยงในบริเวณที่ทำกิน

บ้านเรือนเปลี่ยนโครงสร้าง โครงสร้างบ้านเรือนในอดีตมีการยกพื้นสูงข้างบนใช้สำหรับเป็นที่นอนของคนในบ้าน ข้างล่างเป็นได้จนเปิดโล่งเพื่อเก็บวัสดุและเครื่องใช้ในการเกษตร ส่วนคอกสัตว์เกษตรกรบางรายจะสร้างไว้ได้จนบ้าน หรือได้วางข้าว ปัจจุบันบ้านเรือนของคนได้เปลี่ยนแปลงบทบาทไว้เพื่อการอยู่อาศัยเป็นหลัก มีการเปลี่ยนแปลงรูปทรงเป็นลักษณะครึ่งตึก (ข้างล่างล้อมเป็นคอนกรีต) ข้างบนเป็นไม้ ซึ่งอาจต่อเติมจากบ้านเดิม หรือสร้างใหม่ และไม่มีกรเลี้ยงสัตว์ได้จนบ้านดังเช่นในอดีต (มีข้างแต่เป็นส่วนน้อย) ซึ่งทั้งนี้เองลักษณะของบ้านเรือนไม่ตอบสนองต่อความต้องการดำเนินการเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกร ส่งผลให้เกษตรกรย้ายออกไปอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน

สิ่งที่เอื้อประโยชน์ให้กับเกษตรกร

มีคนดูแลบ้านและลูกหลาน ผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่อาศัยแบบกึ่งถาวรนั้น ได้ย้ายออกมาอยู่คนเดียวเพราะต้องมีคนอยู่ดูแลบ้านหรือดูแลลูกหลาน ทั้งนี้เกษตรกรที่ย้ายออกมาอยู่อย่างถาวร และกึ่งถาวรนั้นล้วนแต่มีสมาชิกที่จะดูแลบ้าน (ในหมู่บ้าน) อาจเป็นไปได้ในลักษณะการมอบมรดก

ภาระทางด้านครอบครัวลดลง คือไม่ต้องส่งลูกเรียนหรือไม่ต้องเลี้ยงดูบุตรแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องเร่งรีบในการหาเงิน หรือไม่มีภาระในการดูแลญาติผู้ใหญ่ มีอิสระสามารถย้ายออกไปอยู่นอกหมู่บ้านได้

ภรรยาหรือครอบครัวออกมาอาศัยอยู่ด้วย พบว่าเป็นสิ่งที่เอื้อให้เกษตรกรสามารถย้ายออกมาอยู่ได้อย่างถาวรเพราะเกษตรกรไม่เหงาและไม่กังวลว่าจะไม่มีคนดูแล

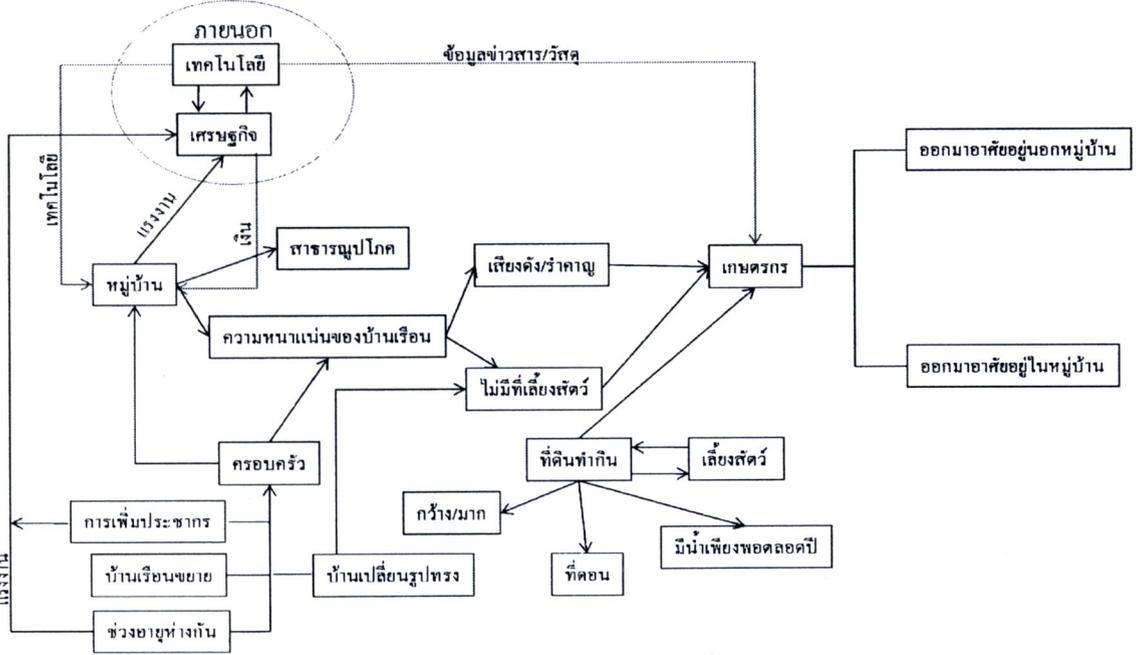
ความต้องการของเกษตรกร

ด้านเศรษฐกิจ จากผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรบางส่วนที่ย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านมีความคาดหวังผลทางด้านเศรษฐกิจ ดังปรากฏกรณีที่เกษตรกรบางรายได้ทำการเลี้ยงวัวแพะชั้น โดยคาดหวังถึงการเงิราคาที่สูงขึ้นตามกลไกของตลาด แต่ด้วยหลายปัจจัยที่ไม่เอื้อต่อการเลี้ยงวัวภายในหมู่บ้าน เกษตรกรจึงตัดสินใจนำมาเลี้ยงนอกหมู่บ้าน หรือกรณีที่เกษตรกรดำเนินกิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสานซึ่งมีการจัดการรูปแบบที่กินทำกินอย่างประณีต ทำให้มีรายได้ที่ดีขึ้น ซึ่งกรณีเหล่านี้เกษตรกรล้วนคาดหวังทั้งสิ้น

พึ่งพาตนเอง จากผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่ย้ายออกมาอยู่นอกหมู่บ้าน ล้วนแต่ดำเนินการผลิตอาหารเองเป็นส่วนใหญ่ หรือมีการผลิตเพื่อใช้ในพื้นที่ของตนเอง รวมถึงการผลิตปุ๋ยและน้ำหมักชีวภาพขึ้นใช้เองในที่ทำกินของตนเอง

การอยู่อย่างสงบและสบาย ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ล้วนแต่มีอายุที่มากแล้ว และเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงและความวุ่นวายภายในหมู่บ้าน เกษตรกรเหล่านี้จึงทำการเกษตรแบบผสมผสานซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่เน้นไม่ใช่งานหนัก เช่น งานจักรสาน และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

จากปัจจัยที่มีหลายระดับเมื่อพิจารณาถึงกระตุ้นจากข้างนอก ปัจจัยภายนอก (External Factors) อาทิ เทคโนโลยีด้านการสื่อสารเช่น โทรศัพท์มือถือ และการขนส่งเช่นรถมอเตอร์ไซด์ ที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกร ทั้งนี้ปัจจัยนี้มีผลโดยตรงต่อสภาพหมู่บ้านโดยทั่วไป แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่ทำให้ชนบทได้เปลี่ยนเป็นเมือง (Urbanization) มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน และส่งผลต่อปัจจัยภายใน (Internal Factors) เช่นทำให้คนมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น เช่นการสร้างกำแพงรั้วบ้าน การเปิดเพลงเสียงดังทำให้เพื่อนบ้านได้รับความรำคาญ เอื้อให้เกิดแรงดึงดูด และผลักดันให้เกษตรกรย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านซึ่งมีด้วยกันทั้งสิ้น 2 ระดับคือระดับหมู่บ้าน/ชุมชน และระดับครัวเรือนของเกษตรกร ซึ่งระดับครัวเรือนมีผลโดยตรงต่อระดับชุมชน เช่นเมื่อประชากรในครัวเรือนมีมากขึ้น การขยายบ้านเรือนก็เพิ่มมากขึ้น เมื่อจำนวนบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อความหนาแน่นของบ้านเรือนภายในชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามการย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านของเกษตรกรถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์การย้ายถิ่นขนาดเล็ก (micro-migration) ซึ่งในหลายๆ ปัจจัยนั้นเกิดขึ้นทั่วไปทุกพื้นที่ ดังนั้นจากการศึกษาครั้งนี้พบว่ากลไกการตัดสินใจสุดท้ายคือตัวของเกษตรกร แต่ปัจจัยต่างๆ นั้นล้วนแต่เป็นการเอื้อประโยชน์และผลักดันรวมถึงกระตุ้นให้เกษตรกรตัดสินใจ ซึ่งสามารถแสดงสรุปได้ดังภาพที่5-3

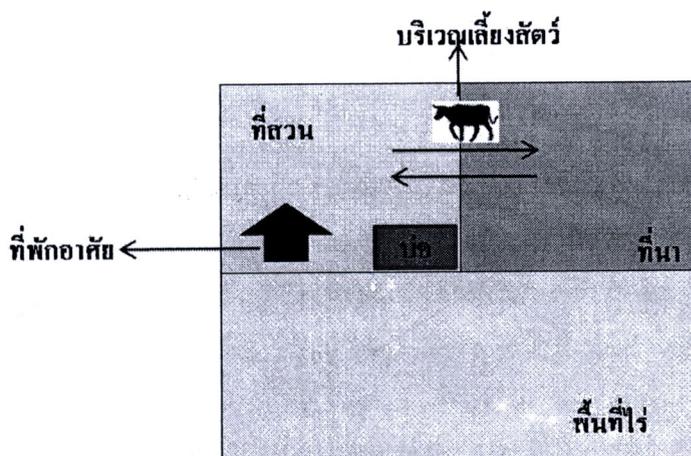

ภาพที่5-3 ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

1.4 รูปแบบการดำเนินกิจกรรมการเกษตรและการจัดการพื้นที่ทำกินของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

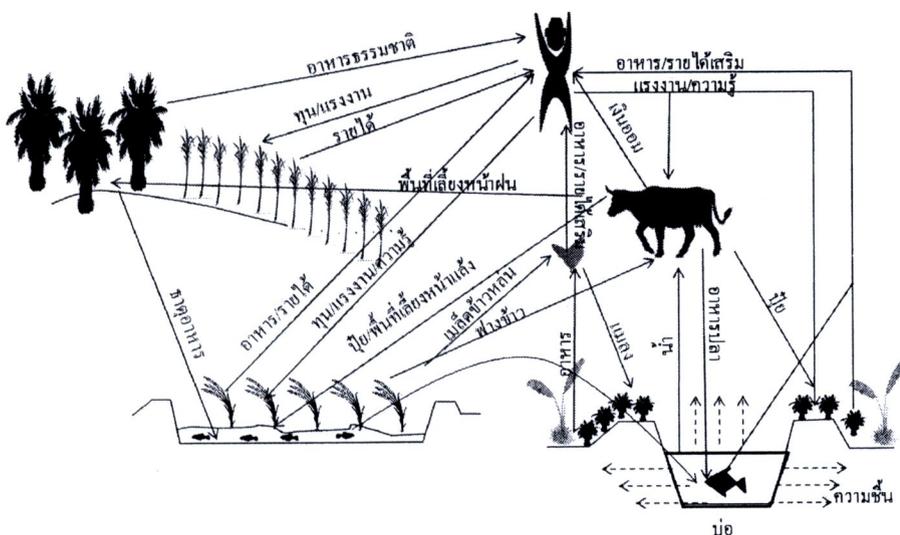
จากผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการจัดการที่ดินทำกินของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านมีการแบ่งส่วนการใช้ประโยชน์ออกอย่างชัดเจนคือ ที่นา ที่ไร่ และที่พักอาศัย ทั้งนี้โดยการใช้

ประโยชน์จากที่นาเกษตรกรใช้ทำนา และบางรายอาจปลูกพืชหลังนา รวมถึงใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้ง ส่วนที่พักอาศัยนั้นอยู่ในบริเวณที่สวนซึ่งบริเวณดังกล่าวมีบ่อน้ำและปลูกพืชสวนครัว มีคอกสัตว์และใช้เลี้ยงสัตว์ในบริเวณดังกล่าว ส่วนพื้นที่ไร่นั้นเกษตรกรทำการปลูกพืชไร่เศรษฐกิจตลอดปี (แสดงดังภาพที่5-4)

ภาพที่5-4 แสดงตัวอย่างการจัดการพื้นที่ทำกินของเกษตรกร

รูปแบบการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านพบว่า มีรูปแบบระบบเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming System) ซึ่งรูปแบบการจัดการกิจกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรมีความสัมพันธ์กันไปทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา ทั้งนี้เกษตรกรบางรายอาจให้ความสำคัญกับสัตว์เลี้ยง (โคแพะชัน) มากกว่าองค์ประกอบอย่างอื่น แต่อย่างไรก็ตามระบบเกษตรเหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ซึ่งสรุปได้ดังภาพที่5-5)

ภาพที่5-5 ตัวอย่างรูปแบบการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ทำกินของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

1.5 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากเกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

จากผลการศึกษาถึงการเปรียบเทียบกิจกรรมของเกษตรกรก่อนและปัจจุบันเมื่ออาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านพบว่าสามารถแบ่งได้เป็น 3 อย่างหลักคือ การจัดการพื้นที่ดินทำกิน สภาพเศรษฐกิจและสังคม และความหลากหลายทางชีวภาพภายในฟาร์ม

การจัดการพื้นที่ทำกิน

การมีน้ำใช้ในการดำเนินการเกษตรตลอดปี เพื่อสะดวกต่อการอยู่อาศัยและสามารถดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรได้ตลอดปี น้ำถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญในระบบการผลิต และการอยู่อาศัยของเกษตรกร ดังนั้นเมื่อเกษตรกรออกมานอกหมู่บ้านจึงจำเป็นต้องมีการจัดการระบบน้ำ เช่น บ่อ หรือสระ

การล้อมรั้ว เพื่อแสดงขอบเขตที่อยู่อาศัยหรืออาณาเขตของเจ้าของที่ทำกิน สำหรับการล้อมรั้วนี้เพื่อป้องกันการบุกรุกทั้งจากคนและสัตว์เลี้ยง นอกจากนี้ยังป้องกันสัตว์เลี้ยงของคนไม่ให้ไปบุกรุกพื้นที่ทำกินของคนอื่นด้วย

ที่พักอาศัย จากผลการศึกษาพบว่ามีการพัฒนาให้มีขนาดใหญ่และมั่นคงขึ้น บางแห่งพัฒนาจนกลายเป็นบ้านที่มีบ้านเลขที่ และมีบางบ้านเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ เกษตรกรบางส่วนที่มีการย้ายออกมาอย่างถาวรจะมีสถานที่ประกอบอาหาร และมีการสร้างห้องน้ำเพื่อใช้ในฟาร์ม ทำให้ไม่จำเป็นต้องเข้าไปใช้ในหมู่บ้าน

มีกิจกรรมที่สัมพันธ์ต่อการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และ/หรือการประมง กิจกรรมแต่ละอย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องต่อการอยู่อาศัยของเกษตรกร เพื่อสะดวกและเหมาะสมต่อการจัดการภายในพื้นที่ของเกษตรกร

สภาพเศรษฐกิจและสังคม

การมีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมของเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น เกษตรกรจึงใช้เวลาออกฟาร์มหรือนอกพื้นที่ทำกินลดลง แต่ใช้เวลาในที่ทำกินเพิ่มขึ้น ประกอบกับพื้นฐานของเกษตรกรที่มีรายได้หลัก หรือรายได้ประจำจากผลผลิตทางการเกษตร

การพบปะสังสรรค์กับสมาชิกในหมู่บ้าน มีการพบปะสังสรรค์ลดลงเนื่องจากเกษตรกรใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ภายในฟาร์ม แต่อย่างไรก็ตาม เกษตรกรก็ยังเข้าร่วมและช่วยงานเช่นเดิม นอกจากนี้วัฒนธรรมไปมาหาสู่เยี่ยมเยือนกันในกลุ่มชนเป็นประจำ (3 - 4 วัน/ครั้ง) สำหรับเกษตรกรที่ย้ายออกมาอยู่อย่างถาวร ส่วนเกษตรกรที่อยู่แบบกึ่งถาวร เกษตรกรจะเข้ามาภายในหมู่บ้านเป็นประจำอยู่แล้ว

ความหลากหลายทางชีวภาพภายในฟาร์ม

มีพืชพรรณเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรต้องผลิตเพื่อจำหน่ายและเพื่อบริโภค ดังนั้นเกษตรกรจึงมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดประกอบกัน รวมทั้งปลูกผักสวนครัวหลายประเภทบริเวณขอบบ่อ

มีการบำรุงดิน เนื่องจากเกษตรกรต้องการผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการบำรุงรักษาดินโดยใช้วิธีการทางชีวภาพ คือนำเอาผลผลิตที่เหลือจากที่ไ้ร่มาใส่ในที่นา หรือเอาใบไม้จากที่สวนมาใส่ในที่ไร่ หรือผลิตปุ๋ยชีวภาพบำรุงดิน เป็นต้น

ความปลอดภัยจากสารเคมี

เนื่องจากเกษตรกรจำเป็นต้องอยู่อาศัยในพื้นที่ และต้องบริโภคอาหารที่ตนเองผลิต ดังนั้นจำเป็นต้องผลิตเพื่อให้ได้ผลิตผลทางการเกษตรที่มีความปลอดภัยมากที่สุด จากผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรร้อยละ 53 เลิกใช้สารเคมีทางการเกษตรแล้ว

1.6 สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

จากผลการศึกษาพบว่าสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรไม่ย้ายไปอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านนั้นมีหลายองค์ประกอบด้วยกัน ซึ่งสามารถนำมาจัดหมวดหมู่ได้เป็น 3 ประเด็นหลักๆ ด้วยกันคือ 1) เรื่องความสะดวกสบาย ได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปา ถนนที่เชื่อมต่อระหว่างที่ทำกินกับตัวหมู่บ้านไม่สะดวก 2) ติดยาระทางด้านครอบครัว เช่น ต้องเลี้ยงลูก ดูแลพ่อแม่ หรือเลี้ยงหลาน เป็นต้น 3) ที่ทำกินไม่เหมาะสม หรือไม่มีที่ทำกิน คือเกษตรกรไม่มีที่ทำกิน มีที่ทำกินขนาดเล็ก ที่ทำกินเป็นที่นาไม่สามารถอยู่อาศัยได้ ไม่มีแหล่งน้ำ ที่ทำกินติดกับบ้าน รวมถึงที่ทำกินไม่มีทางเข้า

อย่างไรก็ตามยังมีหลายประเด็นที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรไม่ย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน เช่น การออกมายู่ข้างนอกนั้นเกษตรกรจะเหงาเพราะไม่มีเพื่อน ไม่เหมือนภายในหมู่บ้านที่มีเพื่อนฝูงคอยพูดคุยกัน เวลาวางจากงาน เกษตรกรบางรายกลัวผีและกลัวโจรผู้ร้าย ซึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้เป็นความเชื่อของคนอีสานมาตั้งแต่อดีต (Seri and Kavin, 1992) โดยเหตุผลต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรไม่ย้ายไปอาศัยนอกหมู่บ้าน และอีกประการหนึ่งคือ ความผูกพันกับที่อยู่อาศัยเพราะเป็นบ้านหลัก รวมถึงเป็นบ้านที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่จึงต้องอยู่ซึ่งความผูกพันกับที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งต่อการตัดสินใจของเกษตรกร (จารุบุตร, 2519)

1.7 ข้อแตกต่างระหว่างเกษตรกรที่ย้ายออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านกับเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

จากการศึกษาพบว่าข้อแตกต่าง ระหว่างเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านและเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเด็นคือ

เวลาในการทำงานในฟาร์ม จากผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านใช้เวลาในการทำงานภายในพื้นที่ทำกินของตนมากกว่าเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เนื่องจากเวลาส่วนใหญ่ของเกษตรกรนั้นต้องอาศัยอยู่ในฟาร์มและไม่มีกิจกรรมอย่างอื่นที่รีบร้อน (ยกเว้นบางครั้ง) ส่งผลให้เกษตรกรสามารถเริ่มงานได้ตั้งแต่เช้า จนสาย และในเวลาค่าอีกครั้งหนึ่ง สำหรับเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจะใช้เวลาช่วงเช้าชุกกะหุกกับภาระภายในบ้านจนบางครั้งไม่สามารถออกมาทำงาน ณ ที่ทำกินได้

การประเมินีตในการทำงาน สืบเนื่องจากเกษตรกรที่อาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านจะใช้เวลาส่วนใหญ่ภายในฟาร์มแล้วจำเพาะเจาะจงในกิจกรรมที่ดำเนินในฟาร์ม เช่น การปลูกพืชผัก การเลี้ยงสัตว์ การตรวจตราผลิตผลภายในพื้นที่ทำกินมากกว่าเกษตรกรที่อาศัยภายในหมู่บ้าน

ความปลอดภัยในการใช้สารเคมี ไม่ว่าจะเป็นการใช้ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลง พบว่าสัดส่วนของเกษตรกรที่อาศัยอยู่นอกหมู่บ้านมีความปลอดภัยจากการใช้สารเคมี รวมถึงมีการบำรุงดินและมีความหลากหลายของพืชพรรณภายในฟาร์มสูงกว่าเกษตรกรที่อาศัยในหมู่บ้าน และอีกประการหนึ่งคือเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทำกินมีความตระหนักในเรื่องความปลอดภัยจากการใช้สารเคมีสูงกว่าเกษตรกรที่อาศัยในหมู่บ้าน เนื่องจากผลผลิตที่ผลิตได้ภายในฟาร์มเป็นแหล่งอาหารของเกษตรกร และเกษตรกรอาศัยอยู่ด้วย

2. สรุปผลการศึกษา

สรุปตามวัตถุประสงค์การศึกษา

การจำแนกระดับความหนาแน่นของจำนวนหลังคาเรือนในเขตที่อยู่อาศัยของหมู่บ้าน

จากการศึกษากลุ่มบ้านเรือนทั้ง 473 กลุ่มภายในจังหวัดขอนแก่น พบว่าความหนาแน่นของบ้านเรือนภายในเขตพื้นที่อยู่อาศัยมากที่สุดคือ 12.48 หลังคาเรือน/ไร่ และต่ำสุด 0.44 หลังคาเรือน/ไร่ ทั้งนี้กลุ่มบ้านเรือนที่มีความหนาแน่นสูง (มากกว่า 3.03 หลังคาเรือน/ไร่) มีจำนวน 101 กลุ่ม กลุ่มบ้านเรือนที่มีความหนาแน่นปานกลาง (ระหว่าง 3.02 – 1.99 หลังคาเรือน/ไร่) มีจำนวน 226 กลุ่ม และกลุ่มบ้านเรือนที่มีความหนาแน่นน้อย (น้อยกว่า 1.98 หลังคาเรือน/ไร่) มีจำนวน 146 กลุ่ม

การจำแนกประเภทของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

จากผลการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งประเภทของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านออกเป็น 2 ประเภทหลักคือ 1) เกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอย่างถาวร (Permanence) และ 2) เกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยประจำ (Regular) โดยเกษตรกรที่ย้ายออกมาเป็นประจำฤดูกาล (seasonal) กับการย้ายออกมาถึงถาวร (Semi-Permanence) ซึ่งการศึกษาพบว่าปัจจุบันมีเฉพาะเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านอย่างถาวร และถึงถาวรเท่านั้น

เปรียบเทียบกิจกรรมของเกษตรกรที่ทำกินก่อนออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกิน และปัจจุบันเมื่ออาศัยอยู่ที่ทำกิน

จากผลการศึกษาพบว่ามีเปลี่ยนแปลงหลัก 3 ประการคือ 1) ด้านการจัดการที่ดินทำกิน ได้แก่ การจัดการหาแหล่งน้ำกินน้ำใช้ การล้อมรั้วกำหนดขอบเขต สถานที่พักอาศัย และการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่ต่อเนื่องและเหมาะสมต่อการจัดการ 2) สภาพเศรษฐกิจและสังคม คือเกษตรกรมีรายได้หลักจากการเกษตร รวมถึงระยะเวลาในการพบประสังสรรค์กับคนในชุมชนลดลง 3) ความหลากหลายทางชีวภาพที่เพิ่มขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมภายในพื้นที่ทำกินของเกษตรกร

การจำแนกปัจจัยต่างๆที่ส่งผลให้เกษตรกรออกไป และไม่ออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

สำหรับเกษตรกรที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านพบว่าปัจจัยหลัก 2 ประการที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรคือ 1) ปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของชุมชนและเกษตรกร เช่น นโยบาย ความปลอดภัยด้านสาธารณสุข เทคโนโลยีและการสื่อสาร และการเปลี่ยนแปลงสังคมภาพใหญ่ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนแต่เอื้อให้เกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน 2) ปัจจัยภายใน คือการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอยู่แล้ว และเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับของ ชุมชน/หมู่บ้าน และครัวเรือน รวมถึงความต้องการของเกษตรกร ที่ผลักดัน ดึงดูด และเอื้อให้เกษตรกรย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

สำหรับปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรที่ไม่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านพบว่า มี 3 ปัจจัยหลักด้วยกันคือ 1) ความสะดวกสบาย เช่น มีไฟฟ้า น้ำกิน น้ำใช้ 2) ภาระทางด้านครอบครัว และ 3) ความไม่เหมาะสมของสภาพพื้นที่ทำกิน

การเปรียบเทียบความประณีตในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านกับเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

จากผลการศึกษาพบว่าหากพิจารณาในด้านของเวลาร่วมกับการจัดการ รวมถึงความปลอดภัยเรื่องการใช้สารเคมี เกษตรกรที่อาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านนั้นมีการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรสูงกว่าเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เนื่องจากเกษตรกรที่อาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ทำกิน กิจกรรมที่ดำเนินมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกันเพื่อลดภาระการทำงานที่ซ้ำซ้อน และมีความปลอดภัยในการปลูกพืชและการบริโภคเนื่องจากเกษตรกรใช้ระบบการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก

3. แนวโน้มที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อปรากฏการณ์การย้ายถิ่นขนาดย่อม ได้แก่ ปัจจัยภายใน เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชุมชน หมู่บ้าน การเพิ่มขึ้นของโครงสร้างประชากร ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น จำนวนประชากรเมื่อปี พ.ศ. 2452 ประเทศไทยมีจำนวนประชากร 8 ล้านคนโดยประมาณ และในปี พ.ศ. 2500 เพิ่มขึ้นเป็น 24 ล้านคนโดยประมาณ (อานนท์, 2524) ปัจจุบันประชากรทั่วประเทศมีจำนวนสูงถึง 67 ล้านคนโดยประมาณ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) เช่นเดียวกันกับจำนวนประชากรในภาคอีสานเมื่อปี พ.ศ. 2480 มีจำนวนประชากรประมาณ 4.81 ล้านคน และเพิ่มขึ้นเป็น 15 ล้านคนในปี พ.ศ. 2523 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2548 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชากรรวมทั้งสิ้น 21 ล้านคนโดยประมาณ (สุวิทย์ และคารารัตน์, 2541) จากสถิติดังกล่าว เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นจำนวนบ้านเรือนต้องขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ชุมชน/หมู่บ้านจึงต้องมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นและในที่สุดระดับความหนาแน่นของบ้านเรือนภายในหมู่บ้านก็ย่อมสูงขึ้นตามไปด้วย แต่อย่างไรก็ดี ณ ปัจจุบัน การออกมาอยู่อาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านถือว่าพบได้น้อยมากแต่จากการศึกษาถึงปัจจัยต่างๆ ในครั้งนี้สามารถบอกได้ว่า ในอนาคตอันใกล้นี้การออกมาอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านมีโอกาสที่จะขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอย่างแน่นอน เนื่องจากการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของจำนวนประชากรและครอบครัว (กระทรวงมหาดไทย, 2551, สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) และช่วงวัยของสมาชิกภายในครอบครัวก็จะแตกต่างกันมากขึ้น รวมถึงการปรับเปลี่ยนจากชนบทไปเป็นชุมชนเมือง และกระแสเทคโนโลยีต่างๆ ล้วนแต่เอื้อให้เกษตรกรสามารถออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านได้สะดวกมากขึ้น

4. สิ่งที่ค้นพบจากการศึกษา

จากการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ สามารถค้นพบเครื่องมือ และความรู้ใหม่ที่เกิดจากกระบวนการศึกษาทั้งสิ้น 4 อย่างคือ

- 4.1 การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการหาความหนาแน่นของหมู่บ้าน โดยใช้ฐานข้อมูลของภาครัฐ ร่วมกับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่พัฒนาจากภาคเอกชน พร้อมกับหาระดับความหนาแน่นของหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น (หน่วย: หลังคาเรือน/ไร่) และค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นของหมู่บ้าน กับ

บ้านเรือนที่อยู่นอกหมู่บ้าน พร้อมกับลักษณะของหมู่บ้านที่มีโอกาสพบเกษตรกรออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน

- 4.2 ค้นพบเกณฑ์การจำแนกประเภทของเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านเพื่อทำการเกษตร และประเภทของเกษตรกรที่อยู่นอกหมู่บ้านเพื่อทำการเกษตรระหว่างเกษตรกรที่ย้ายออกมาอยู่อย่างถาวร และกึ่งถาวร
- 4.3 พบว่าปรากฏการณ์ที่เกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านคือการย้ายถิ่นขนาดย่อม
- 4.4 ค้นพบปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านเพื่อทำการเกษตรนั้นมีด้วยกันหลายระดับเริ่มจากปัจจัยภายนอกที่เอื้อประโยชน์ให้กับเกษตรกรและปัจจัยภายในที่ดึงดูด และผลักดันให้เกษตรกรตัดสินใจย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน
- 4.5 พบว่าเกษตรกรที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านมีเวลาในพื้นที่ทำกินมากกว่าตอนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเมื่อเกษตรกรย้ายออกมาอยู่นอกหมู่บ้านทำให้เกษตรกรมีเวลาภายในพื้นที่ทำกินมากกว่าเดิม ส่งผลให้เกษตรกรดำเนินการเกษตรที่ประณีตมากขึ้นกว่าอดีต

5. ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงการศึกษา

การสร้างฐานข้อมูล: จากการศึกษาพบว่าปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงาน หรือการศึกษาใดให้ความสำคัญกับความหนาแน่นของบ้านเรือนภายในหมู่บ้าน จนกระทั่งการศึกษาครั้งนี้ได้พัฒนาวิธีการที่สะดวก รวดเร็ว และประหยัดค่าใช้จ่ายในการศึกษา ดังนั้นควรมีการสร้างฐานข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการศึกษาครั้งต่อไป ซึ่งอาจมีการขยายจากพื้นที่ชนบท เข้าไปสู่พื้นที่ตัวเมืองด้วย

การสร้างฐานข้อมูลของเกษตรกรที่อาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน: สำหรับการศึกษาค้นคว้าพบว่าการศึกษาค้นคว้าที่ทำการศึกษามีความประณีต แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาค้นคว้ายังมีตัวแทนการศึกษาค่อนข้างน้อย ดังนั้นหากมีการทำการศึกษาค้นคว้าควรมีการสำรวจและสร้างเป็นฐานข้อมูลของเกษตรกรที่ออกมาอยู่นอกหมู่บ้านเพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาด้านอื่นๆ ต่อไป เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพกับการทำเกษตรประณีตของเกษตรกรที่อยู่นอกหมู่บ้าน เหล่านี้เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการส่งเสริม

การส่งเสริมของการทำการเกษตรผสมผสาน: การส่งเสริมของหน่วยงานทางภาครัฐที่ผ่านมาแทบทุกเรื่องเป็นไปในลักษณะการบูรณาการสาเหตุหนึ่งนั้นมาจากการที่ไม่มีฐานข้อมูล หรือข้อมูลว่ากลุ่มเป้าหมายนั้นมีที่ใดของชุมชน จากผลการศึกษาค้นคว้าได้พบว่าเกษตรกรที่ออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านนั้นมีศักยภาพที่สามารถดำเนินการทำการเกษตรผสมผสาน ดังนั้นหากต้องการส่งเสริมหรือพัฒนาเป็นจุดถ่ายทอดหรือเรียนรู้กลุ่มเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านนั้นควรเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการทำงาน

การส่งเสริมในด้านอาหารปลอดภัย: สำหรับการส่งเสริมด้านอาหารปลอดภัยที่มีการผลักดันกันมาเป็นระยะเวลานาน แต่การเคลื่อนตัวกับช้าและไม่ได้ผลเท่าที่ควร ทั้งนี้จากการศึกษานี้พบว่าเกษตรกรที่ย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านนั้นตระหนักถึงการใช้สารเคมีเป็นอย่างมาก สาเหตุที่สำคัญคือเกษตรกร

เหล่านี้ต้องอยู่อาศัยในพื้นที่ทำกิน และต้องกินอาหารที่ตนเองผลิต ดังนั้นผลผลิตที่เกิดขึ้นเกษตรกรจึงต้องมั่นใจว่าผลผลิตของตนเองสะอาดและปลอดภัย รวมถึงไม่มีพิษตกค้างในพื้นที่ด้วย ดังนั้นเกษตรกรที่ย้ายออกมาอยู่นอกหมู่บ้านจึงได้ทำการปลูกผักต่างๆโดยไม่ใช้สารเคมี แต่หันมาใช้น้ำหมักชีวภาพ สารสกัดชีวภาพ แทนสารเคมี ดังนั้นหากต้องการขยายงาน หรือส่งเสริมด้านการผลิตอาหารปลอดภัย เกษตรกรที่อาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้านนี้ควรได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างยิ่ง

การปลูกป่าเพื่อเพิ่มความหลากหลายให้กับสิ่งแวดล้อม: จากการศึกษาพบว่าเมื่อเกษตรกรได้ออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านแล้วเกษตรกรมีการปลูกพืชทั้งไว้กิน และใช้ ถือว่าเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้จากการศึกษายังได้พบว่ากรณีที่เกษตรกรย้ายออกมาอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านนี้ได้เพิ่มความหลากหลายให้กับพื้นที่ ดังนั้นหากภาครัฐ หรือองค์กร หน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับการเพิ่มพื้นที่ป่า และเพิ่มความหลากหลายให้กับสิ่งแวดล้อมในภาคอีสาน เกษตรกรเป้าหมายที่สำคัญควรเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ที่ทำกินนอกหมู่บ้าน